

МОТИВАЦІЙНО-СМИСЛОВЕ ОПОСЕРЕДКУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

У статті здійснено аналіз мотиваційних та ціннісно-смыслових чинників професійного становлення майбутніх юристів. Визначено змістовні характеристики професійної спрямованості майбутніх фахівців на етапі навчання у ВНЗ. Виявлено психологічні чинники самодетермінації професійного становлення студентів юридичних спеціальностей.

Ключові слова: професійне становлення, професійна спрямованість, мотиви вибору професії, смисложиттєві орієнтації, самореалізація, особистісний розвиток.

В статтє осуществлен анализ мотивационных и ценностно-смысловых факторов профессионального становления будущих юристов. Определены содержательные характеристики профессиональной направленности будущих специалистов на этапе учебы в ВУЗе. Выявлены психологические факторы самодетерминации профессионального становления студентов юридических специальностей.

Ключевые слова: профессиональное становление, профессиональная направленность, мотивы выбора профессии, смисложизненные ориентации, самореализация, личностное развитие.

Постановка проблеми. Проблема мотиваційно-смыслового опосередкування професійного становлення особистості на етапі професійної підготовки, на наш погляд, повинна вивчатись в контексті вивчення мотивів вибору професії та оцінки перспективи професійної діяльності в майбутньому. Іншими словами, особливості професійного становлення студентів доцільно вивчати в контексті життєвої перспективи особистості, вивчаючи життєві плани, цілі, смисли як свідомі уявлення особистості про своє майбутнє.

Найбільш прийнятним у психології є підхід до вивчення життєвих перспектив, пов'язаний із розвитком суб'єкта та становленням його особистості, де вирішальним фактором перетворення свого життя є активність та творчість особистості, а наявність і розвиненість життєвої стратегії є важливим показником того, наскільки людина є суб'єктом власного життя [1]. *Життєва перспектива* – це поняття, що включає сукупність обставин та умов життя, які за інших рівних умов створюють можливість для оптимального життєвого просування, саморозвитку, самоактуалізації [1].

Професійна підготовка, таким чином, може виступати для людини і її життєвої перспективи певною мірою гарантом майбутнього. Тому у нашому дослідженні важливим його аспектом є вивчення психологічної складової подій, які є значимими в структурі життєвого шляху, у контексті підходу О. М. Леонтьєва.

Вихідні передумови. Сучасні тенденції до розгляду життєвого шляху, наприклад, нарративний підхід, пропонують розуміння

його як історії, що «має початок, продовження і кінець, або відчуття кінця», тобто відмічається специфіка часової організації життєвого шляху, коли історія життя починається в минулому, розгортається в теперішньому і проектується в майбутнє.

Розбіжність між намірами, пов'язаними з усвідомленням себе як особистості, та реальним становищем викликає бажання вирватися за обмежувальні рамки. Тому уявлення про майбутнє, на думку багатьох дослідників, може стати регулятором поведінки та способом самовиявлення [2; 6; 8; 9 та ін.].

Зокрема, дослідження Б.В. Зейгарник показали, що орієнтація особистості на віддалені цілі, здатність до цілепокладання, вміння розмежувати реальні та ідеальні цілі визначає особливості особистісного розвитку [3]. І, як показано В. Е. Чудновським, особливе значення у формуванні та розвитку особистості відіграє орієнтація на віддалені цілі, які, по суті, є сенсом її життя [10].

Сенс життя є результатом складного співвідношення «зовнішніх» та «внутрішніх» детермінант орієнтацій особистості і виконує дві основні взаємопов'язані функції [10]:

1) інтегруюча, проявляється у перетворенні уявлень суб'єкта про своє життя як сукупність окремих вікових етапів в єдину лінію життя, а далі у певній консолідації мотиваційно-потребової сфери особистості, її позиції та емоційної спрямованості;

2) емансипуюча, вибудовується в процесі пошуку сенсу життя як внутрішня позиція, що зумовлює її відносну

Питання психології

емансипованість як від зовнішніх ситуативних впливів, так і від власних безпосередніх інтересів.

Виклад методики і результатів досліджень.

Усвідомлюваною, інтерналізованою частиною системи цінностей людини є її система особистісних мотивів і смислів, які визначають напрям і зміст її розвитку. Виявлення мотиваційних та ціннісно-смислових чинників професійного становлення майбутніх юристів є **метою** цієї

статті. Вивчення смисложиттєвих орієнтацій особистості студентів-юристів, що становлять основу їхнього образу Я, здійснювалося за допомогою теста «Смисложиттєвих орієнтацій» (СЖО) Дж. Крамбо та Л. Махоліка в адаптації Д. О. Леонтєва.

Результати, отримані за допомогою даної методики, представлені в таблиці 1. Наочне відображення даних наведено на рис.1.

Таблиця 1.

Смисложиттєві орієнтації студентів-юристів

	Цілі в житті	Процес життя	Результативність життя	Локус контролю - Я	Локус контролю - життя	Загальний показник осмисленості життя
\bar{X}	33,4	32,7	27,5	22,6	31,7	107,1
Md	34	34	28	23	33	107,5
Mo	38	34 ^a	20	24	33 ^a	98
S _x	5,1	4,5	4,7	2,7	4,8	12,4

Примітка: \bar{X} – середнє значення; Md – медіана; Mo – мода; S_x – стандартне відхилення; а – є декілька мод, вказана найменша

Аналізуючи дані, наведені в таблиці, в першу чергу слід звернути увагу на те, що для переважної більшості досліджуваних властиві високі показники (25-42) за шкалами методики, що характеризує їх як цілеспрямованих людей, які сприймають процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом, а прожити частину життя вважають продуктивною та осмисленою. Досліджувані володіють

достатньою свободою вибору, щоб побудувати своє життя у відповідності зі своїми цілями і уявленнями про його смисл, мають чітке переконання в тому, що людині властиво контролювати своє життя, вільно приймати життєві рішення і втілювати їх.

Але, разом з тим, є частина людей у яких показник «Цілі в житті» має низькі значення. Так, 19% студентів мають за цією шкалою значення нижче середнього.

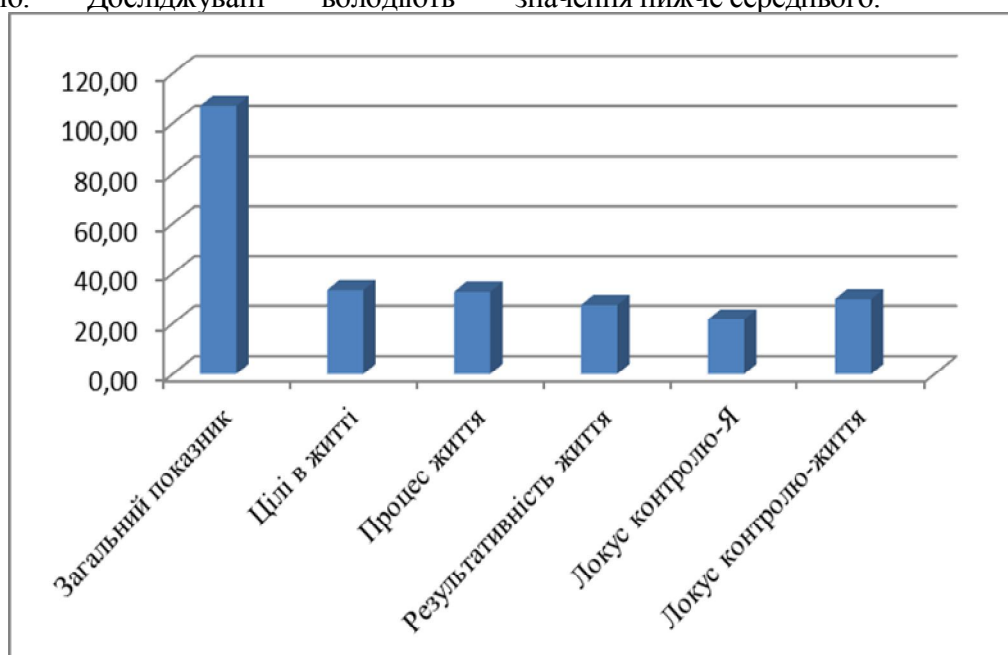

Рис. 1. Смисложиттєві орієнтації студентів-юристів

За шкалою «процес життя», показники якої свідчать про інтерес до життя та його емоційну насиченість, низькі бали (менше 27) мають 26 % студентів, це означає що ця частина студентів незадоволені своїм життям у теперішньому (надавати життю повноцінний сенс може націленість в майбутнє). Цей показник має дві моди, значення яких – 34 і 36 балів, що є значеннями вище середнього.

За шкалою «результативність життя» або задоволеність самореалізацією низькі бали (менше 20), які свідчать про незадоволеність прожитою частиною життя, її продуктивністю та осмисленістю, мають 21 % студентів. Але низький показник за цією шкалою може означати зміщення акценту на майбутнє, на перспективу життя.

В свої сили та здатність контролювати події власного життя (шкала «локус контролю – Я») не вірять (менше 18 балів) 9 % студентів.

За шкалою «локус контролю – життя», що означає здатність керувати життям, низькі бали (менше 24) мають 25 % студентів, для яких характерний фаталізм, переконаність у тому, що життя людини не підвладне свідомому контролю, що свобода вибору є досить ілюзорною. Але переважна більшість студентів мають переконання в тому, що людині підвладний контроль свого життя та можливість вільно приймати рішення і втілювати їх у життя.

Загалом, за даними методики СЖО, можна сказати, що життя сучасних студентів характеризується осмисленістю, наявністю цілей планів на майбутнє, проте іноді перспектива майбутнього не підкріплена вірою в свої можливості.

У функціональному аспекті можна виділити часові фактори, які двояко детермінують поведінку людини. Перший тип визначає регуляцію поведінки протягом короткого періоду часу, в конкретних ситуаціях діяльності, а другий тип визначає регуляцію поведінки протягом тривалого часу і пов'язаний із плануванням особистістю цілеспрямованих змін в собі та саморозвитку. Цей тип базується на самопізнанні механізмів оволодіння своїми внутрішніми резервами, спрямованими на самореалізацію.

Отримані результати свідчать про необхідність розвитку життєвої перспективи в процесі навчання у ВНЗ. І, відповідно,

вища освіта повинна спрямовуватись на розв'язання таких завдань, як розвиток ініціативи, відповідальності, відчуття часу (своєчасності), цілісності життєвого шляху, життєвої перспективи, що дозволить студентам краще самовизначитися, бути активним суб'єктом професійного та особистісного становлення, саморозвитку і самореалізації.

Також у дослідженні нас цікавила наявність можливих відмінностей в мотивах вибору професії у студентів ВНЗ, оскільки серед педагогічних умов становлення майбутнього професіонала важливе місце повинна займати мотивація, пов'язана з реалізацією потреб вищого порядку, які стають смислоутворюючими та спонукаючими людину до творчої активності [5]. За визначенням О. М. Леонтьєва, смислоутворюючі мотиви – це мотиви, які «спонукаючи до діяльності, разом з тим надають їй особистісного смислу». Адже відомо, що навчальна діяльність, у процесі якої не задовольняються основні домінуючі потреби тих, хто навчається, може провокувати різного роду незадоволення, кризи, неврози, стреси, а також призводити до таких мотиваційних феноменів, як «виучена безпорадність» та «криза мотиваційного вакууму».

Мотивація професійного вибору має свої особливості й може бути представлена у такий спосіб [4]:

1) спрямованість діяльності на інших людей, пов'язана з турботою, інтересом, сприянням розвитку її особистості і максимальною її самоактуалізацією;

2) спрямованість на себе, пов'язана з потребою у самовдосконаленні та самореалізації;

3) спрямованість на предметну сторону професії.

За даними інтернет-портала trud.gov.ua основними мотивами вибору професії молоддю є: престижність професії; високооплачуваність; умови праці; доступність навчання; бажання батьків; приклад інших людей тощо. Проте, основним чинником вибору професії все ж є інтерес до професії, до її змісту, схильність до виконання відповідної професійної діяльності, що є одним із найбільш істотних мотивів, через який слід вибирати собі професію. А основу мотивів професійної діяльності особистості, як відомо, складають

Питання психології

її потреби, особистісні якості, ціннісні та смисложиттєві орієнтації.

Вивчення нами мотивації професійного становлення студентів здійснювалося за допомогою методики виявлення основних мотивів вибору професії Є. М. Павлютенкова та методики виявлення рівня професійної спрямованості Т. Д. Дубовицької.

Як видно із отриманих результатів, наведених на рис. 2, серед мотивів вибору

професії переважають пізнавальні, моральні, естетичні, пов'язані із змістом праці.

Слід зазначити, що переважаючі мотиви студентів можна віднести до категорій внутрішніх та індивідуально-значимих мотивів, які можуть виконувати функцію смислоутворення. Низькі значення мають матеріальні мотиви, престижу та утилітарні.

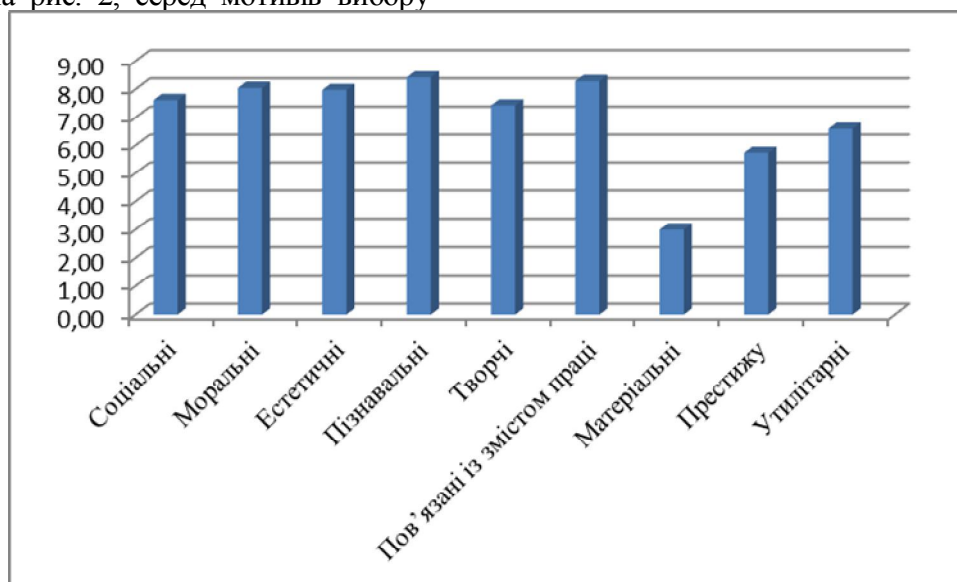

Рис. 2. Мотиви вибору професії студентами-юристами

Професійна спрямованість має певні особливості (дані наведені в табл.2). Середній та високий рівень професійної спрямованості, що проявляється в ступені вираження прагнення до оволодіння

професією і роботи за фахом, характерний для переважної більшості студентів. Зокрема, низький рівень професійної спрямованості мають 14,3 % студентів, середній – 26,3 %, а високий – 59,4 %.

Таблиця 2.

Професійна спрямованість студентів-юристів

		Показники	
Професійна спрямованість	Середнє		12,9
	Медіана		14,0
	Мода		18
	Стд. відхилення		5,32
	N		42

Аналіз кореляційних зв'язків (наведено лише значимі зв'язки) професійної спрямованості студентів із показниками смислової сфери та мотивів вибору професії (результати наведені в табл. 3), свідчить про те, що високі значення професійної спрямованості студентів пов'язані з їхніми смисложиттєвими орієнтаціями, особливо

уявленнями про себе як про сильну особистість, яка володіє достатньою свободою вибору, щоб побудувати своє життя у відповідності зі своїми цілями і уявленнями про її сенс, а також з пізнавальними, творчими мотивами і мотивами престижу.

Взаємозв'язок професійної спрямованості студентів із показниками смисложиттєвих орієнтацій та мотивів вибору професії

	Смисложиттєві орієнтації						Мотиви вибору професії								
	Загальний показник осмисленості життя	Цілі у житті	Процес життя	Результативність життя	Локус контролю-Я	Локус контролю-життя	Соціальні	Моральні	Естетичні мотиви	Пізнавальні мотиви	Творчі мотиви	Пов'язані із змістом праці	Матеріальні	Престижні	Утилітарні
Професійна спрямованість	,37*	,39*	,34*	,29*	,46**	,29*	-	-	-	,45**	,46**	,29	-	,49**	-

** кореляція значима на рівні 0,001; * кореляція значима на рівні 0,05

Загалом, як видно із отриманих результатів, професійна спрямованість пов'язана із наявністю та рефлексією особистості цілей у майбутньому, які надають життю осмисленості, спрямованості і часової перспективи; відчуттям продуктивності та задоволеності власним життям; пізнавальною мотивацією, що є сильною внутрішньою мотивацією, орієнтацією при виборі професії на естетичне задоволення в професійній діяльності, задоволення творчих потреб та престижністю обраного фаху.

Узагальнюючи сказане, варто зауважити, що важливим чинником професійного становлення є позитивне емоційне ставлення до обраної професії, в якій, як зазначають студенти, вони не розчарувалися. Адже в рамках теоретичних поглядів щодо професійного становлення особистості Ю.П. Поварьонкова [7], провідним показником у становленні професійної ідентичності він розглядає емоційний стан, який виникає на основі відношення до професійної діяльності, професіоналізації і до себе як професіонала. Також як елементи професійної ідентичності розглядаються потреби, інтереси, установки, переконання і інші компоненти мотиваційної сфери особистості, які реалізуються і задовольняються в професії. Засобами досягнення професійної ідентичності є відповідні знання і здібності, які забезпечують реалізацію активності, направленої на досягнення заданої професійної ідентичності [11].

Висновки. Особистість студента включена до системи освітнього середовища, основною цінністю якого є саморозвиток. Тому цей етап передбачає створення умов для ефективного розв'язання освітніх завдань.

Вікові особливості роблять студентство особливо чутливим (сензитивним) періодом до формування спрямованості особистості майбутнього професіонала. Від того, як організована підготовка майбутніх фахівців у ВНЗ, залежить, якої спрямованості набуде мотиваційно-ціннісне наповнення їхньої професійної діяльності.

Отже, важливо, щоб сучасний студент вмів аналізувати зміст та цілі майбутньої професійної діяльності, а також цілі учбово-професійної діяльності та співвідносити різні мотиваційні спонукання і бути активним творцем свого життєвого шляху. При цьому актуальним є визначення змісту і форм освіти, що сприяють вибудовуванню майбутніми фахівцями професійних цілей та планів, мотивації учбово-професійної діяльності у ВНЗ, що логічно переходить надалі в професійну діяльність.

З огляду на те, що саморозуміння та саморозвиток перебувають у взаємозв'язку з особистісними домаганнями, планами стосовно свого професійного майбутнього і виступають орієнтирами для змін у житті, вони повинні бути постійним предметом програм психологічного забезпечення професійного становлення студентів у ВНЗ.

Список літератури

1. Абульханова-Славская, К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Арестова, О. Н. Влияние мотивации на структуру целеполагания / О. Н. Арестова // МГУ. Сер. 14, Психология. – 1998. – №4. – С. 40-52.
3. Зейгарник, Б. В. Личность и патология деятельности / Б. В. Зейгарник. – М. : Изд-во МГУ, 1971. – 100 с.
4. Коломінський Н. Л. Психологія педагогічного менеджменту : Навч. посібник для студ. навч. закладів, керівників установ освіти, психологів, педагогів /Н. Л. Коломінський // Академія управління персоналом; Український ін-т підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти. – К., 1996. – 176 с.
5. Леонтьев Д. А. Личностный потенциал как основа самодетерминации /Д. А. Леонтьев // Ученые записки кафедры общей психологии МГУ /под общ. ред. Б. С. Братуся, Д. А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2002. – Вып. 1.– С. 56-65.
6. Маслоу, А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2008. – 352 с.
7. Поварёнков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека. – Москва: УРАО, 2002. – 160 с.
8. Сердюк Л.З. Мотивація учіння особистості як детермінований та самодетермінований феномен // Збірник наукових праць :філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Вид-во ДВНЗ» Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2015. – Вип. 20, ч.2. – 248 с. – С.93-102.
9. Чирков, В. И. Самодетерминация и внутренняя мотивация поведения человека / В. И. Чирков // Вопросы психологи. – 1996. – №3. – С. 116-132.
10. Чудновский, В. Э. Становление личности и проблема смысла жизни / В. Э. Чудновский. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЕК», 2006. – 768 с.
11. Holland J.L. Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1985.

Sokolyuk A. O., a senior lecturer

MOTIVATIONAL-NOTIONAL MEDIATION OF FUTURE LAWYERS' PROFESSIONAL FORMATION

The article analyzes motivational and value-semantic factors of professional formation of future lawyers. Important characteristics of professional orientation of future specialists are defined for the stage of university studies. Psychological factors of self-determination for professional development of legal specialty students are determined. On the basis of empirical data, it was determined that main motives for profession choice by students belong to the categories of internal and individually significant motives that can have a function of sense formation; life of modern students is characterized by meaningfulness, existence of objectives and plans for the future, but their perspective for the future is not always supported by their faith in their capabilities. The obtained results show a need to develop life perspective during university studies.

The article shows that high values of students' professional orientation are related to their life-reason orientations, particularly, to their notions of themselves as a strong personality who has sufficient freedom of choice to build own life in accordance with his/her objectives and conception on life meaning, as well as to cognitive, creative motives and the motives of prestige.

Key words: professional development, professional orientation, the motives of choice of profession, the meaning of life orientation, self-realization, personal development.